

TÜRKİYE’ DE KADIN SİYASİ HAKLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Abdullah YAVUZ*

ÖZ

Cinsiyet eşitsizliğine karşı bir başkaldırı hareketi olan kadın hareketleri; aile, çocuk, ev arasında şekillenen sorunların, sanayi ve Fransız devriminin Osmanlıya yansımaları neticesinde kadının sorunlarına karşı cılız da olsa Osmanlı aydını arasında duyarlılık gelişmiştir. Tanzimat ile eğitim ve hukuki alanlarda kazanımlar elde eden Osmanlı kadını, Meşrutiyetin ilanı ile birlikte dernekler ve dergiler aracılığıyla kendini ifade edebilmiş, kadınların sosyal alanda görünürlüğü artmıştır.

Bu çalışmada; Balkan Savaşları ve I.Dünya savaşı konjonktüründe erkeklerin cephelerde yer alması sebebiyle kamusal alanda da görünmeye başlayan kadının, Avrupa’daki gelişmeler ve bunu takiben Osmanlı Türkiye’sinde geçirdiği süreçler üzerinden Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde siyasi hakları elde etme süreci incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın hareketleri, Siyasal haklar, Seçme ve Seçilme

---

*Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans öğrencisi.

E-Posta : ayavuz021@gmail.com
ORCID ID : 0000-0002-4351-1172

Makale Geliş Tarihi :21.11.2022
Makale Kabul Tarihi :28.12.2022

AN OVERVIEW OF WOMEN'S POLITICAL RIGHTS IN TURKEY

ABSTRACT

Women's movements, which are a movement of rebellion against gender inequality; As a result of the reflections of the problems shaped between the family, the child, home industry and the French Revolution on the Ottoman Empire, a sensitivity towards the problems of women, albeit weak, developed among the Ottoman intellectuals. The Ottoman woman, who gained gains in education and legal fields with the Tanzimat, was able to express herself through associations and magazines with the declaration of the Constitutional Monarchy, and her visibility in the social field increased.

In this study; In the context of the Balkan Wars and the First World War, the process of obtaining political rights in Turkey in the Republican era was examined through the developments in Europe and the subsequent processes in Ottoman Turkey by women, who started to appear in the public sphere due to the fact that men took part in the fronts.

Keywords: Women's movements, Political rights, Election and Election

GİRİŞ

Türkiye de kadın haklarının geçirmiş olduğu süreçleri sağlıklı olarak analiz edebilmek için öncelikle Cumhuriyet dönemi öncesini değerlendirmek ve dönemin süzgecinden geçirmek zorunludur.

Kadın hareketlerinin ana çıkış noktası kadın erkek eşitsizliğine karşı bir başkaldırı hareketi olmasıdır. Avrupa da kilise, mutfak, çocuk (kirche, küche, kinder) kavramı içerisine sıkışan kadının sorunları, Osmanlı da ev hanımlığı, anne/eş rolleri içerisinde sosyal hayatta kamusal alanın dışında kalması yönleri ile benzeşiktir. Sosyal, ekonomik, hukuki ve siyasal sorunları ortaklaşan kadınların temel sorunlarının benzeşik olması dünyanın herhangi bir coğrafyasında başlayan hareketinin hızla yayılmasına, uygun ortamını bulduğu anda da hak taleplerinin gündeme gelmesini sağlamıştır.

Literatürde “birinci dalga” kadın hareketleri olarak adlandırılan, Sanayi Devriminin getirdiği yaşam tarzı değişikliği ve Fransız Devriminin getirdiği düşünce akımları çerçevesinde gerçekleşen kadın hareketlerinin ortak amacı; öncelikle sosyal, kamusal, ekonomik alanda var olmayı başarmak, siyasi hayatta söz sahibi olmaya ve hukuksal düzlemde erkekle arasındaki eşitsizliğin temel nedeni olan ayrımcılığı gidermeye yönelik silsileli bir yolu ifade eder.

I. AVRUPA’ DA KADIN HAKLARI SÜRECİ

Avrupa’da Hıristiyanlıktan önce kadın hakları konusunda kayda değer bir durum yoktu. Genellikle ilkel toplumlarda olduğu gibi kadının statüsü erkeğin statüsünden aşağı bir biçimde şekillenmişti. Ama yine de kadınların boşanma, mülk edinme miras hakları sınırlı da olsa vardı.¹

Ortaçağ Avrupa’sında kadın, insandan çok, erkeğin istediği zaman dövüp her türlü eziyet yapabileceği, en ağır cezalara çarptırılacak bir obje olarak algılanmış. Kilise ve hukuk bu duruma seyirci kalırken çoğu zamanda bu

---

¹Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, 159.

adaletsizliği doğal ve gerekli görmüştür. Öyle ki, ortaçağ Avrupa'sında, kocasının attığı tekme sonucu çocuğunu düşüren bir kadın sırf çocuğunu düşürdüğü için yakılarak öldürülüyordu.²

Ancak Avrupa'da başlayan Rönesans hareketleri sanat, edebiyat ve mimaride meydana getirdiği yeni anlayışla birlikte kilisenin ortaçağ felsefesi ve dogmatik fikirlerinin egemenliğini sarsarak aydın, hümanist fikirlerin önünü açmıştır. Bu süreci 16. Yüzyılda Protestanlığın babası kabul edilen Alman Keşiş Martin Luther' in İncil'i Latince den Almancaya tercüme etmesi reform hareketlerini başlatmış, Katolik kilisenin siyasi hegemonyasını sarsmıştır. Rönesans ile insan hayatını merkeze alan anlayış reform hareketleri ile özgür düşüncenin gelişmesine paralel olarak 18. Yüzyıl Avrupa'sında rasyonalizm/akılcılık görüşünün ön plana çıkmasına sebebiyet vermiş, düşüncelerin aklın süzgecinden geçerek zihinde temellendirileceği felsefesi hakim olmuştur.³

Aydınlanma çağını kendisine dayanak edinen ve İngiltere de başlayan Sanayi Devrimi girişimcilik, rekabet, kar ve pazar arayışları ile birlikte Avrupa'nın zenginleşmesinin yanında feodalitenin hâkimiyetini kırarak Avrupa'da daha önce var olan işçi sınıfından daha farklı bir işçi ve burjuva sınıfı yaratmıştır. Bu dönemde eski burjuva sınıfına fabrika sahipleri katılmış, işçi sınıfı içerisine makinelerin icadı ile kol gücünün önemini azaltması sebebiyle iş gücüne ihtiyaç duyulan kadınlar katılmıştır. Ancak uzun çalışma saatlerine, sağlıksız ortamlarda çalışmaya maruz bırakılan işçi sınıfı henüz siyasal haklardan mahrumdu. Bu gelişmelerle birlikte Fransa da gazete, dergi

---

²Konan, 159.

³Kolaç, *Ana Hatlarıyla Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 1-3.

ve broşürler aracılığı ile toplumsal hak talepleri Fransız devrimin yolunu açmış;1789 yılında “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” yayınlamıştır.

Feodalizmin yıkılması ile sadece mülk sahibi erkeklere tanınan seçme ve seçilme hakkının Fransız Devrimi ile mülk sahibi olmayan erkeklere de tanınması Dünya tarihi açısından önemli olduğu kadar kadının patriarkal⁴örgütlenmenin direncini kıramamış olması da kadınların mücadeleyi eşitlik talebiyle ayrımcılığa karşı vermesini gerekli kılmıştır.

1789 - 1799 Fransız Devrimi sırasında erkeklerle beraber etkin biçimde devrimin içinde yer alan kadınlar, yayınlanan *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ndeki hakların aslında kendilerini kapsamadığını görmüşlerdir. Bu dönemden sonra kadınlar, kendi haklarını kazanmak için mücadele etmeye başlamışlardır. Bu mücadele eşitlik ve özgürlük mücadelesi olarak süregelmektedir.⁵

1793 yılında“*Mademki kadına giyotine çıkma hakkı veriliyor, öyleyse kürsüye de çıkma hakkı verilmedir.*” sözleriyle hafızalara kazınan Olympe de Gouge, Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'ndeki hakların sadece erkek haklarını savunduğunu ifade ederek “kadın hakları beyannamesini” hazırlamıştır. Bu beyanname ile kadınların da erkekler gibi eşit oy kullanma talebi deklare edilmiştir. Kadın Hakları Beyannamesi ile esasen eşitlik talebi haricinde ayrımcılığa da karşı gelme de söz konusudur. Ne yazık ki kürsüye çıkma hedefi ile eşit oy talebinde bulunan Olympe de Gouge' ya Fransız

---

⁴Patriarkal: erkek otoritesine dayanan bir tür toplumsal örgütlenme düzeni.

⁵Yürüt, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri”, 368.

Devrimi devam ederken 3 Kasım 1793 de erkekler tarafından giyotine çıkma hakkı reva görülmüştür.

Sanayi Devriminin getirdiği yaşam tarzı değişikliği ve Fransız Devriminin getirdiği düşünce akımları çerçevesinde gelişen kadın hareketi 19. Yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa, Amerika ve Avustralya gibi yerlerde kadın örgütlenmeleriyle oy hakkı taleplerini gündeme getirmiştir.

1797’de Almanya’da üniversiteli bir genç “Alman kadın hareketi” için bildiri yayınladı. 1844’de Onvize Otto “Kadın haklarını savunmak” amacıyla faaliyete girişti. Nihayet 1865’de *Alman Kadın Birliği* kuruldu. İngiltere’de kadının toplumdaki yerini ve haklarını savunmayı amaç edinen hareket, XIX. Yüzyıl ortalarında Barbara Leigh Smith’in öncülüğü ile başlıyordu. 1867’de İngiliz Parlamentosu’nda Stuart Mill tarafından kadınlara oy hakkı verilmesi isteniyordu. Aynı yıl Fransa’da Duruy Kanunu ile kızlar için orta eğitim kurumları açılmaya başlandı. Osmanlı’daki 1869 Nizamnâmesi’ne (Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi) temel olan bu kanun; her köy için bir kız okulu açılmasını mecbur kılıyordu. 1879’da her ilde bir kız okulu açılması kararlaştırılmış olmasına rağmen bu karar daha sonra ‘*her iki ilde bir öğretmen okulu açılması*’ şeklinde değiştirildi.⁶

---

⁶Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, XIV.

II. CUMHURİYET TÜRKİYE' Sİ ÖNCESİ KADINLAR

a. Tanzimat Öncesi Dönem

Osmanlı Devleti; kültürel, sosyolojik ve teolojik yönden birbirinden farklı etnik ve dini yapıları kapsayan geniş bir coğrafya üzerine sınırlarını genişletmiştir. Bu topluluklar sürekli birbirleriyle etkileşim halinde yaşamıştır.

Eski Türklerden hareketle Türk kadınının konumu açıklamak gerekirse, her ne kadar yönetici kesimde çok eşlilik görülse de tek eşlilik hâkimdi. Kadınlar hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilirlerdi. Ev müştereken karı ve kocaya aitti. Kadınların mülk edinmesi mümkün olmakla birlikte miras babadan oğula geçer, ancak mirasın intikal edeceği erkek evlat yoksa miras kız çocuğa kalırdı. Bir emrin geçerli olabilmesi için emirname yazıldığı zaman '*hakan ve hatun emrediyor ki*' ibaresiyle başlaması gerekliydi. Hakan tek başına, bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler ancak sağda hakan ve solda hatun oturdukları bir zamanda, ikisinin birden huzuruna çıkardı. Şölen ve kurultaylarda, ibadetlerde, ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde hakan ve hatun mutlaka beraberlerdi.⁷

Orhon Abidelerinde kadın, dinî-mitolojik bir kimlikle de karşımıza çıkmaktadır. Eski Türk inancında ve töresinde kağan yeryüzünde tanrının temsilcisidir. Tanrı onu görevlendirmiştir ve onun yardımcısıdır. Yazıtlara göre bu özellik sadece kağana değil, hatuna da aittir.⁸

---

⁷Gökalp Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, 159-62; Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 70.

⁸Köksel, "Orhon Yazıtları'nda Kadın", 333-36.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Osmanlı kadını Türk örf ve adetleri ile İslam Hukuku kuralları çerçevesinde normal yaşantısına devam etmiştir. Kadın ve erkeği ayıran harem ve selamlık uygulaması henüz ortaya çıkmamıştır. Osmanlı kadını sosyal ve ekonomik hayatın içinde yer almıştır. Ancak zamanla, özellikle şehirlerde yaşayan kadınlar ile erkekler arasında sınırlar çizilmiş, kadınlar sosyal ve ekonomik hayattan çekilmeye başlamışlardır. Kadın ve erkeklerin kullanacakları taşıtlar, mesire yerleri ayrılmıştır. Kadınların sokağa tek başına çıkmaları yasaklanmıştır. Hatta sokağa çıkmalarının tamamen yasaklandığı veya belirli günlerle sınırlandırıldığı dönemler olmuştur. Bu kısıtlamalar çoğunlukla şehirde yaşayan kadınları etkilemiş, kırsal kesimdeki kadınlar eski hayatlarını sürdürmüştür.⁹

Ancak Osmanlı kadını ile dönemin Avrupalı kadınlarını karşılaştırdığımızda Osmanlı kadının hukuki anlamda hak ve fiil ehliyetinin bulunduğu, tartışmalı da olsa miras, şahitlik hakkı bulunduğu görülmektedir.Şehirlerde çalışma hayatında kadınlara rastlanmasa da köyde iktisadi faaliyetlere katılıyor üretime katkıda bulunuyordu.

Kadınların en önemli sorunlarından biri;İslam Hukukunun asıl olarak eşliliği önerse de çok eşliliğe de icazet vermesidir. Ayrıca; İslam Hukukunda erkeğin tek taraflı irade beyanı ile olarak “talak” olarak ifade edilen evlilik birliğini sonlandırma hakkı olmasına rağmen; muhalla¹⁰, tefviz-i talak¹¹ve tefrik¹² metotları kadının kullanabileceği boşanma yolları olarak bulunmaktaydı.

---

⁹Yürüt, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri”, 336.

¹⁰Muhalla: Anlaşmalı boşanma

¹¹Tefzif- talak: Boşanma yetkisinin devredilmesi

¹² Tefrik: Adli boşanma

19. yüzyıl İngiltere’inde ise kadınlar bu yüzyılın ortalarında bile kocalarının veya babalarının mülkü kabul ediliyordu. Bunun en çarpıcı örneği ise "karının satılması" -wifeselling- geleneğidir. Kadınlar 1882 yılına kadar mülk edinme ve işletme haklarından mahrumdu.¹³Bu dönemde kadınların evlendikleri zaman hukuki varlıkları sona eriyor, ancak kocasının izni ile anlaşma yapabiliyor, davalarda taraf olamıyordu. Ayrıca boşanmaları yasaktı, ancak ayrılık belgesi alınabiliyordu. Bütün bunların yaşandığı süreçte kocalar kadınların mülklerine el koyabiliyor, çocuklar da babaya ait kabul ediliyordu.¹⁴

Sultan II. Abdülhamid’in ferman yolu ile 1876’da I. Meşrutiyet’i ilan etmesi ile Meclis-i Umumi adı verilen yasama organının Heyeti Mebusan üyeleri için her 50.000 erkeğe karşılık halk tarafından bir mebus seçilecekti. Yani ilk Meşrutî Monarşiye geçişte kadınların seçme ve seçilme hakkı olmadığı gibi nüfus sayımlarında sayılma hakları da yoktu.

Osmanlıda kadınların nüfus sayımlarında sayılmaları ilk olarak 1882 de olmuş. Bu yıla kadar kadınlar hiç sayılmamış. 1882 yılında kadınların sayılma nedeni ise, devletin mali krizde olması nedeniyle kaynakların kullanımı ve tüketiminde kadınların yerini de saptamak açısından.¹⁵

b. Tanzimat Döneminde Kadınlar

Padişah III. Selim den itibaren Osmanlı Devletinde eğitim, askeri ve siyasi alanda batı tarzı değişimler yapılmış/yapılmaya çalışılmaktadır. 1789 – 1909 arasında geçen 120 yıllık dönem boyunca batı tarzı düzenlemelere ihtiyaç

---

¹³Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, 44.

¹⁴Yürüt, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri”, 371.

¹⁵Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, 164.

duyan Osmanlı Devleti, Fransız Devriminin etkisiyle insanların kanun önünde eşit sayılmasını kabul eden 3 Kasım 1839 Tarihli Sultan Abdülmecid' in fermanı ile Tanzimat-ı Hattı- Humayunu' nu ilan etmiştir. Tanzimat'ın ilanına kadar geçen dönemde yapılan yenileşme hareketleri öncelikli olarak askeri alanları kapsamaktadır. Ancak Tanzimat'ın ilanı ile bu yenileşme hareketlerinin hemen her alanda yapıldığı görülmektedir.

Tanzimat'ın ilanı hak ve hürriyetler alanına yenilikler getirmiş olmakla birlikte; kadın hakları konusunda ilk talepler erkek aydınlardan gelmiş,¹⁶öncelikli olarak eğitim alanına yönelik yenileşmelerin yapılması, meslek edinmeleri ve kamusal alanlarda görünür olmaları gerektiği edebi ve fikri eserlerde vurgulanmıştır. Bu aydınların başında Ziya Gökalp, Namık Kemal, Şinasi, Ahmet Mithad, Abdülhak Hamid, Sami paşazade Sezai gelmektedir.¹⁷

Eğitim açısından Tanzimat-ın ilanından önce Osmanlı Devletinde kadınların faydalanabileceği sadece sıbyan (ilkokul) mektepleri bulunmaktaydı. Ancak yönetici sınıfındaki kişiler kızları için özel ders imkânlarını kullanabilmekteydiler. 1847 yılında açılan ilk erkek rüşdiyesine (ortaokul) karşın 6 Ocak 1859 Tarihinde Sultan Ahmet semtinde ilk kız rüşdiyesi açılmıştır. Tanzimat döneminde 198 madde ve beş bölümden oluşan 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile kızlar için rüşdiyelerin ve öğretmen okullarının açılması kararlaştırılmış olup, Osmanlı eğitiminin temelini oluşturan medreselerin varlığı da devam etmiştir. 1871-1872 yılına kadar da devlet

---

¹⁶Şanlı, “Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi’nden 90’lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme”, 269.

¹⁷Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 3-39.

salnamelerine¹⁸ göre başkaca bir kız rüştiyesine rastlanılmamıştır. Ancak bu tarihten sonra salnamelere göre Sultan Ahmet, Atpazarı, Aksaray, Şehzade, İbrahim Paşa, Eski Ali Paşa da 1'er, Beşiktaş'ta 2 adet olmak üzere 9 tane kız rüşdiyesinde 311 öğrencinin bulunduğu görülmektedir.¹⁹

Tanzimat'ın ilanından itibaren kızlar için rüşdiyeler ve öğretmen okulları haricinde ebe mektebi, kız sanayi mektebi gibi okulları takiben II. Abdülhamid döneminde 1880 yılında ilk kız idadisi açılmasına rağmen idadinin gerekli ilgi ve talebi görmediğinden açıldıktan 2 yıl sonra kapanmıştır.

Eğitim alanında yapılan yenileşmeler haricinde 1847 tarihinde kölelik ve cariye kaldırılmış, 1858 Arazi kanunnamesi ile de kadınların topraktan miras alması hakkında kadın erkek eşitliği adımları atılmıştır.

c. Osmanlı Basın Hayatında Kadın

Edebi eserlere kadınlarla ilgili yansıyan fikirlerin bizzat kadınlar tarafından konuyla ilgili gazete ve dergi çıkarma süreci çok geçmeden Osmanlı basın mecrasında kendisine hayat bulur. Zira Osmanlı döneminde kadın hareketlerinin izinin sürülebileceği en önemli mecralardan biri kadın gazete ve dergileridir.²⁰ Abdülhak Hamid, Tarık adlı eserinde “*bir milletin kadınları, ilerleme derecesinin ölçüsüdür*” demektedir ki bu söz, Meşrutiyet devri kadınların dergilerinde bir vecize şeklinde tekrarlanacaktır.²¹

---

¹⁸ Devlet Salnameleri: Osmanlı Devleti'nde resmî ve özel kurumlar tarafından bir sene boyunca gerçekleşen olayları topluca göstermek üzere hazırlanan yapıtlar.

¹⁹ Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 4-29.

²⁰ Bal, “Kemalizm ve Kadın Hakları”, 20.

²¹ Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 34.

İlk önceleri erkekler tarafından çıkarılan gazete ve dergiler süreç içerisinde kadınların tek başına çıkardığı, yazılar yazdığı gazete ve dergiler karşımıza çıkar. Bu dönemde imtiyaz sahibi (Arife Hanım) ve yazarlarının kadın olduğu, kadınlar tarafından çıkarılan ilk dergi olan Şüküfezar 1886 yılında yayın hayatına başlamıştır. 15 günde bir 16 sayfa çıkarılan dergi toplam 5 sayı yayınlanmıştır.²²

Terakki Gazetesi, Muheddrat Gazetesi, Vakıf yahut Mürebbi-i Muhadderat Gazetesi, İnsaniyet Dergisi, Hanımlar Dergisi, Hanımlara Mahsus Gazete, İstanbul'da Malumat gazetesinin eki olarak çıkan Hanımlara Mahsus Malumat, Selanik'te her Pazar yayınlanan Ayine, Aile Dergisi gibi yayınlarda, kadın yaşamına ait bilgiler, kadın erkek eşitliği, tek evlilik konularında yazılar yayınlanmış, Terakki Gazetesinin bir sayısında Fransa'da kadınların seçme ve seçilme, devlet dairelerinde çalışmaları gibi hak talepleri dile getirilmiştir.²³

Balkan savaşlarının akabinde Nuriye Ulviye' nin (Mevlan) imtiyaz sahibi olduğu "Kadınlar Dünyası" dergisi 4 Nisan 1913 tarihinde yazar kadrosunun tamamı kadınlardan oluşmak üzere yayın hayatına başlamıştır. Bu dergiyi diğer yayınlardan ayıran ise 28 Mayıs 1913 tarihinde kurulacak olan ve feminist söylemleriyle diğer kadın derneklerinden ayrılan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin çıkış noktası olmasıdır.

Demet, Mehasin, Musavver Kadın, Kadın (İstanbul), Kadınlar Dünyası, Güzel Prenses, Kadınlık, Siyanet, Seyyale, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığ, Türk Kadını, Genç Kadın, Kadın Duygusu,

---

²²Asan, "Şüküfezar Dergisi (Çeviriyazı- Tematik İnceleme- Sözlük-İndeks-Metin)", 88.

²³Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 39-43.

İnci, Diyane, Kadınlar Saltanatı, Hanım, Ev Hocası, Süs, Firuze dergileri II. Meşrutiyet'te çıkarılmış olan kadın dergilerdir.²⁴

Osmanlı kadınlarının değişim mücadelesinde önemli bir mihenk taşı olan gazete ve dergiler aracılığıyla dile getirilen kadın sorunları, sınırlı bir zümre olan aydın elit Osmanlı kadınları ve onları destekleyen aydın kesim arasında gündeme getirilmiş, Selanik dışındaki yayın haricinde diğer yayınlar belli merkezlerin dışına çıkamamıştır. Batılılaşmanın etkisiyle Osmanlı devletinin eğitim, hukuk alanındaki yenileşmeleri ve mesleki alanda gerçekleşen değişimler sonucunda kadının ilk defa maaşlı olarak devlet idaresinde yer alması, kadın mücadelesine dikkatlerin çekilmesi olumlu gelişmeler olmasına rağmen kadın mücadelesi açısından yeterli olmamıştır.

d. Meşrutiyet Dönemi Kadın Cemiyetleri

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi) gerekçe gösterilerek II. Abdülhamid'in 14 Şubat 1878 de Meclisi Mebusan-ı kapatmasıyla sona eren Meşrutiyet dönemi 30 yıl aradan sonra tekrar II. Abdülhamid tarafından 23 Temmuz 1908 de II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yeni bir dönemin başlangıcını oluşturur. Bu dönemde kadınların cemiyetçilik faaliyetlerinin başladığı görülür. Yaprak Zihnioğlu bu dönemi *II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı feminizmi* olarak ifade etmiştir.²⁵

Osmanlı Devletinin içerisinde bulunduğu ekonomik, siyasi sorunlarla, ileride karşılaşıcağımız Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı koşulları

---

²⁴Akt. Bal, "Kemalizm ve Kadın Hakları", 4.

²⁵Akt. Şanlı, "Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden 90'lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme", 269.

neticesinde kadınların hem kendi sorunlarını dillendirip kenetlenmek, hem de ülke sorunlarının çözümüne ortak olmak amacıyla cemiyetçilik faaliyetlerine yöneldiği görülür. Bu cemiyetler; yardım dernekleri, kültür amaçlı dernekler, ülke sorunlarına yönelik dernekler, siyasi partilerin kadın dernekleri, feminist kadın dernekleri ve ülke savunmasına yönelik kadın dernekleri olarak faaliyet göstermişlerdir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kadınlar şubesi (1908) ve dernekler açmıştır. Selanik'teki Kadınlar Şubesi başkan yardımcısı Emine Semiye'nin II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Hürriyet Meydanı'nda verdiği nutku ünlüdür. Cemiyet'in kurduğu "Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti", "Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti" gibi dernekler yoksulluk içinde bulunanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.²⁶

İlk kadın kuruluşu olması bakımından önem teşkil eden Cemiyet-i İmdadiye (1908), Rumeli sınırındaki askerlere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Halide Edip tarafından kurulan ve üyeleri arasında Nezihe Muhiddin'in de yer aldığı Teal-i Nisvan Cemiyeti (1908) Türk kadınının eğitimi ile fikir ve kültür alanlarında etkin olması sağlamaya çalışan faaliyetlerde bulunmuş, kadın ve erkek aydınları ilk kez aynı salonda bir araya getirmiştir. Nuriye Ulviye Hanım tarafından kurulan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (1913) kadın hakları konusunda en radikal ve feminist bakış açılı ilk dernek olarak karşımıza çıkmaktadır. Meşrutiyet döneminde faaliyet gösteren ve hakkında bilgi edinilebilen 19 cemiyet bulunmakla birlikte bunlardan 10'u yardım, 4'ü eğitim ve kadın hakları, 3'ü kadının çalışma hayatına katılarak

---

²⁶Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", 15.

ekonomik faaliyetlerde bulunulması, 1 tane siyasi ve 1 tane de musiki alanında faaliyet göstermiştir.²⁷

Osmanlı Devletinin Ekonomik ve siyasi durumu ile 8 Ekim 1912 başlayıp 10 Ağustos 1913 e kadar devam eden Balkan Savaşları sırasında eğitilmiş burjuva kadınlarının savaş koşullarına karşı asker ve sivillere yönelik yardım dernekleri kurma faaliyetleri ile Balkan savaşlarının akabinde 28 Temmuz 1914 de patlak veren I. Dünya Savaşı; kadının ev dışında çalışma hayatı içerisinde daha etkin rol almasına, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşam içerisinde daha fazla görünür olmasına sebebiyet vermiştir. Erkeklerin cephede görev alması sebebiyle kadınların çalışma hayatı içerisinde hasta bakıcı, telgrafhane, tekel idaresi, ordu içerisinde görev aldığı ve hatta Maliye nezaretine sınavla memur olarak vazifelendirildikleri görüyoruz.

Bu dönemde kadınların siyasi hak talepleri yükselmemiş olmasına karşın kadınlar ilk defa yükseköğrenim imkânı bulmuş, kültür ve eğitim seviyesini yükselterek cemiyetler aracılığıyla kendi hak arayışlarına binaen toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi arenada dönemin konjonktürü içerisinde kendilerine rol bulmuşlardır.

Ayrıca; Türkçülük akımının etkisi²⁸ve üniversite hocalarından Ziya Gökalp öncülüğünde İbrahim Hakkı, Mansuri-zade Said, Ahmet Şuayip²⁹ ile Ahmet Cevat gibi Osmanlı aydınlarının çabaları ve kadınların talepleriyle 1917 Yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi yayınlanarak 9 yaş altındaki küçük kızların velisinin izni dahi olsa evlenmesi yasaklanmış, 17 yaşını dolduran kızların

---

²⁷Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 77-86.

²⁸Kurnaz, 76.

²⁹Akt. Kurnaz, 60.

velisinin iznine ihtiyaç duymadan evlenebilmesi kararlaştırılmıştır. En önemli diğer bir madde ise çok eşliliğin sınırlandırılmasıdır.³⁰

e. Milli Mücadele Döneminde Kadınlar

İmparatorluk rejimlerinin sonunu getiren I.Dünya savaşından yenik ayrılan Osmanlı Devletinin 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile de toprakları fiilen itilaf devletlerinin işgallerine açılmıştır. Enver, Talat ve Cemal Paşa gibi İttihatçılar yurtdışına kaçmıştır. Bu süreçte Suriye/Filistin cephesinde bulunan Yıldırım Orduları komutanı Mustafa Kemal 13 Kasım 1918 de İstanbul'a gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Anadolu'ya geçerek Milli Bir Direniş kararı almaları üzerine Nisan 1919 da Ali Fuat Paşa ve Kazım Karabekir resmi görevle Anadolu'ya geçmiştir. 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa 28-29 Mayıs 1919 günü İstiklal Savaşının ilk genelgesini (Havza Genelgesi) hazırlayarak Milli Mücadeleyi başlatmıştır.³¹

Bu dönemde kadınları, içinde buldukları durum ve faaliyetleri bakımından birkaç grupta toplamak mümkündür:

- İşgal bölgesinde maruz kaldıkları tecavüz ve taarruzlar sebebiyle erkeklerigöreve çağırın mazlum kadınlar.
- Eline silah alarak bizzat savaşa katılanlar veya cephe gerisinde hizmet verenler.
- Geniş kitleleri uyandırmak için dernek ve basın faaliyetlerine katılanlar.

---

³⁰Yürüt, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri", 390.

³¹Kolaç, *Ana Hatlarıyla Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 58-86.

Ülke topraklarının içerisine düştüğü müteceviz durum sebebiyle işgal kuvvetlerine karşı milli ruhun attığı yurdun çeşitli yerlerinde protesto mitingleri ile karşılık verilmiştir.

18 Mayıs 1919 da İstanbul Darülfünun' nda yapılan bir toplantıda bütün nezaketiyle bir hanım: “*kim demiş bir kadın küçük bir şeydir, bir kadın belki en büyük şeydir*” diyerek Türk kadınının erkeği yanında milli mücadeleye hazır olduğunun hakikatini haykırıyordu.³²

İstanbul'da ilk miting 19 Mart 1929'da İnas Dârülfununu öğrencileriyle Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlendi ve işgal kuvvetleri protesto edildi.³³19 Mayıs 1919 da Fatih mitinginde Halide Edip, Meliha ve Naciye hanımlar Müslümanlara, Türklere ve Padişaha seslenerek direniş ve birlik çağrısı yapmışlardır.22 Mayıs 1919'da 20.000 kişinin katıldığı mitinde Halide edip ve Münevver Saime de konuşmacı olarak bulunmuş Münevver Saime isyan nitelikli konuşması sebebiyle işgal kuvvetlerince tutuklanmıştır. Bu olaydan sonra İstanbul'da miting yapmak yasaklanmasına rağmen 23 Mayıs 1919 Cuma günü bir miting daha yapılır. Bu mitingde Halide Edip konuşmasının sonunda orada bulunanlara “*insanlık ve adalet esaslarına bağlı kalmak*” ve “*hangi şartlar altında olursa olsun hiçbir kuvvete boyun eğmemek*” konusunda iki yemin ettirir. Bunun üzerine hakkında tutuklama kararı çıkan Halide Edip Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılır. 30 Mayıs 1919 Tarihli ikinci Sultanahmet mitinginde konuşan Darülfünunun ilk talebelerinden Şüküfe Nihai “*Aziz vatan, beşğimiz senden, mezarımız yine sen olacaksın*”

---

³²Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 108; Arıburnu, *Milli Mücadele İstanbul Mitingleri*, 10.

³³Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 108.

sözleriyle dinleyenleri galeyana getiriyordu. 13 Ocak 1920 günü Sultanahmet meydanında 150.000 kişinin katıldığı “*İstanbul Türk’tür Türk kalacaktır*” isimli üçüncü bir mitingde Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye (Elgün) Hanım “*önümüzde açık iki yol var: Biri, tarihimize sanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimiz de kapayıp götürmektir*” erkeklerin yanında mücadeleye hazır olduğunu ifade ederken aslında Türk Milletinin ne yapması gerektiğini özetliyordu.³⁴

Mitinglerde konuşan hanımların çoğu öğretmen veya İnas Darülfünununda okuyan öğrencilerdir. Bu da Meşrutiyet döneminde açılan kız okullarının Milli Mücadele’ye milliyetçi, aydın bir kadın potansiyeli hazırladığını göstermektedir. Bu kadınlar böylece, milli bir heyecan dalgası doğmasına sebep olmuşlar, diğer kadınlara ve erkeklere öncülük etmişlerdir.³⁵

Bu dönemde Halide Edip ve Müfide Ferit’in Hakimiyet-i milliye ve İrade-i Milliye gazetelerinde vatanın kurtuluşu için yazılar yazmışlardır.

Dönemin kadın cemiyetlerinin asıl amacı vatanın kurtarılmasına yönelik mili bilinci oluşturma ve yardım toplama faaliyetleridir. Bu sebeplerle faaliyetlerde bulunan milli mücadele dönemi kadın cemiyetleri; Kasaba İslam Kadınları Derneği, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi ve dönemin en önemli cemiyeti olarak karşımıza çıkan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Sivas’ta Numune Kız Mektebinde toplanan hanımlar tarafından kurularak

---

³⁴Kurnaz, 107-12.

³⁵Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 17.

İstanbul Hükümetine ve İtilaf Devletlerine işgali protesto eden telgraflar çekmiş, diğer illerde de şubeler açmıştır.³⁶

Milli Mücadeleye katılan kadınlarımızdan; Onbaşı Halide Edip, Münevver Saime (Asker Saime), Fransızlara yaptığı kılavuzlukla onları Türk ateş hattına sokarak esir edilmelerini sağlayan Kılavuz Hatice, Güney Cephesinde 9.Tümeğe bağılı bir müfrezenin komutanlığını yaparken şehit düşen Tayyar Rahime, eşi de bir asker olan Erzurumlu Fatma Seher (Kara Fatma) hanım, Gördesli Makbule, çetesiyle birlikte İzmir'e ilk giren kıtalar arasında yer alan Selanikli Binbaşı Ayşe, 70. Alay Komutanı Hafız Halit Bey'in kızı NezahatHanım, Van doğumlu Süreyya Sülün Hanım ve daha adı bilinmeyen birçok kadın 93 harbinde cepheye koşan Nene Hatunun izinde cephe gerisinde görev almıştır.³⁷

III. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAREKETLERİ

Tanzimat'la birlikte özellikle eğitim hayatında yapılan yeniliklerin etkisi ile kendisini yetiştirme imkânı bulan kadınlar Meşrutiyet döneminde dergi ve cemiyet faaliyetleri ile sosyal alanda kendisine yer bulmuştu. Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşının konjonktüründe kamusal alanda ekonomik faaliyetlerde ve yardım cemiyetlerinde yer alan kadınlar Milli mücadele döneminde cephe ve cephe gerisinde örgütlü faaliyetlerde bulunduktan ve fiili savaşın sona ermesinin akabinde kitlesel bir talebe dönüşmemiş olsa da siyasi hak taleplerini gündeme getirmişlerdir.

---

³⁶Kurnaz, *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*, 115-21.

³⁷Kurnaz, 121-24.

15 Haziran 1923'te Nezihe Muhiddin öncülüğünde “Kadınlar Halk Fırkası” adıyla bir parti kurup³⁸17 Haziran 1923 de kuruluş dilekçesini valiliğe verdiler. Parti tüzüğünün 2. Maddesi kadınların memleketin siyasi, toplumsal ve iktisadi meselelerinde etkin olarak kendilerini kanıtladıktan sonra siyasi haklar elde etmek amacından bahsediyor, 3. Maddede ise kadınların Belediye seçimlerine katılmaları için çalışılacağından bahsediyordu.

Bu dönemde 1 Kasım 1922 Tarihinde Saltanat kaldırılmış, İstanbul hükümeti istifa etmiş, Mustafa Kemal tarafından 6 Aralık 1922 Tarihinde kurulacağı açıklanan Halk Fırkası henüz kurulmamış olduğu gibi Milli Egemenlik ilkesi bu dönemde var olmasına rağmen Cumhuriyet'in ilan edilmemiş olması dikkatlerden kaçmaması gereken bir gelişmedir. Ayrıca bu dönem çift anayasalı bir dönem olmakla birlikte henüz yürürlükten kaldırılmamış olan 1876 Kanun-i Esaside de kadınların seçme ve seçilme hakları bulunmamaktaydı.1921 Anayasasında ise bireyin hak ve özgürlüklerine dair düzenlemeler olmamasına rağmen Anayasanın ruhu Milli Egemenliğe dayanmaktaydı. Kadınlar bu konjonktürde filizlenen Türkiye Cumhuriyetinin kendilerini kapsayacağını öngörerek öncelikle toplumsal ve iktisadi hayatta, bunu takiben siyasi hayatta yapıtaş olmaya çalışmışlardır.

Milli mücadele döneminde her türlü fedakârlığa göğüs geren kadınların parti kuruluş dilekçesi valilikten cevap beklerken bu girişim Tanzimat'tan beri kadın hareketini destekleyen aydınlar olmasına rağmen gazete ve dergilerde karşıt görüşlerde yazılarda kendisine yer bulur.

---

³⁵Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 17.

Kadın erkek eşitliğinden yana olduğunu dile getiren Celal Sahir “Kadınlar Halk Fırkası tabirine gelince bunu hiç anlayamadım. Bize bugün siyasi tek bir fırka var: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti” sözleriyle, kadınların siyasi bir fırka kurma hareketini bölücülük olarak niteler.³⁹

Akbaba dergisi 21 Haziran 1923 tarihli sayısında “Kadınlar Halk Fırkasını” alay konusu olarak ele alıp fırkanın dokuz ilkesini kendince açıklar;⁴⁰

“1.Hâkimiyet kayıtsız şartsız kadınlarındır.

2.Her koca, karısına itaate mecburdur.

3.Bütün ev işleri erkeklere aittir.

4.Erkek, kadının müsaadesi olmadıkça harem dairesinden dışarı çıkmayacaktır.

5.Muaşakatın sürat ve emniyetini temin için her mahallede gişeler açılacaktır.

6.Dulların istikbali temin edilecektir.

7.Ziyet eşyası ithali serbesttir.

8.Dört kadınla evlilik yasaktır.

9.Her kadın, gerektiğinde kırk yaşına gelen kocasını emekliye ayırmaya veya tamamen ayırmaya hakkı vardır”

Ankara ise Toplumun tüm kesimlerini kapsayacak Halk Fırkası hazırlıkları içerisindeydi. Toplumunu cinsiyet esasına göre bölen bir partinin kurulması günün koşullarına uygun düşmez.⁴¹

³⁹Şanlı, “Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi’nden 90’lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme”, 275.

⁴⁰Kaçar, “Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine Kadın Hareketi Ve Basına Yansıması (1923-1935)”, 133-34.

Valilikçe İçişleri Bakanlığına gönderilmiş olan Kadınlar Halk fırkasının kuruluş dilekçesi kadınların siyasi hakları ile ilgili bir düzenleme olmadığı gerekçesi ile 8 ay sonra ret cevabı alacaktır. Bu ret cevabına istinaden parti kurma girişimleri sonuçsuz kalan kadınlar parti tüzüğünden siyasi taleplerle ilgili maddeleri çıkarıp, toplumsal konulara yönelik çalışmalara odaklanan “Türk kadınlar Birliği” derneğini 7 Şubat 1924 günü kurarak derneğin tüzüğüne “*Birliğin siyasetle alakası yoktur*” ibaresini ekleyeceklerdir.

IV. KADIN SİYASİ HAKLARININ TARTIŞILMASI

Kadınlara siyasi haklarının tanınması ile ilgili ilk defa Nisan 1923 yılında TBMM’de Milletvekili seçim kanunu görüşülürken⁴²Tunalı Hilmi Bey’in milletvekili seçimlerinde kadınların da sayılması konusundaki beyanı⁴³ile yaşanan tartışmalarda karşılaşıldı. Tunalı Hilmi beyin önerisine şiddetle karşı çıkmış konuşmasını engellemek için sıra ve masalara vurularak gürültü çıkarılmıştır. TBMM zabıt ceridelerine göre Tunalı Hilmi Bey ise “*İzin veriniz, arkadaşlar, sizlerden analara bacılara (artan gürültüler) oy hakkı, seçilme hakkı vermenizi istemiyorum, yalnızca sayılmalarını istiyorum*” diyordu.⁴⁴Seçim kanununa göre seçme ve seçilme hakkından “*her erkek TÜRK*” faydalanabiliyordu.⁴⁵

---

⁴¹Toprak, “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından (Ariulusal Kadınlar birliği Kongresine) (1923-1935)”, 8.

⁴²Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, 166.

⁴³Özer, “Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, 135.

⁴⁴Yılmaz, “1923 Yılı Mizah Basınında Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası”, 268-69.

⁴⁵Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 17.

1924 Anayasası hazırlanırken (13. Toplantıda) kadına seçme ve seçilme hakkı verilmeyeceği tartışmaya neden oldu. Meclis de 18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceği cümlesi tepkilere yol açmıştı. Celal Nuri bey bu yasaya göre her Türk deyiminden sadece erkeklerin anlaşılması gerektiğini söylemesi üzerine Recep Bey “*Kadınlar Türk değil mi beyefendi?*” sorusunu sorar, Celal Nuri Bey: — *Türk'tür*. Yanıtını verince Recep Bey: — *Mademki Türk dediniz, maddenin şümulü içinde Türk kadını da vardır*. .der. Bu arada Urfa Milletvekili Yahya Kemal Bey bir önerge vererek maddenin “*30 yaşını bitiren kadın ve erkek her Türk, milletvekili seçilmek salahiyetine sahiptir. Şeklinde açıklanmasının istiyorum*.” Talebinde bulunur. Önerge reddedilir ve kararın alkışlarla karşılanması üzerine Recep Bey “*Kadına hak vermediniz bari alkışlamayınız.*” diye bağırır.⁴⁶

Seçme ve seçilme hakkını elde edemeyen kadınlar 4 Ekim 1926 da yürürlüğe konulan “Türk Medeni Kanunu” ile mirasta kadın erkek eşitliği, evlilikte resmi nikah, boşanma hakkı, tek eşle evlilik, mahkemelerde tanıklık ve kocanın açık yada zımnî izni ile kadınların istediği mesleğe girebilme haklarını elde etti.

Necla Arat’ a göre Medeni Kanun’un kabulü ile kadın hakları üzerine getirdiği yenilikler, kendinden sonra yapılan Laiklik ilkesinin kabulü, harf devrimi, belediye yasasında yapılan değişiklik ve nihayet 1934 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile kadınlara tam siyasal haklar verilmesini gibi kadın hakları kazanımlarını da etkilemiştir.⁴⁷

---

⁴⁶Akt. Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, 166-67.

⁴⁷Akt. Bal, “Kemalizm ve Kadın Hakları”, 16.

1923 yılında siyasi hedeflerle parti olarak kurulan ancak Ankara'nın onayını alamayıp 1924 yılında derneğine dönüşerek yardım faaliyetleri yürüten Türk Kadınlar Birliği 1925-1927 yılları arasında "Kadın Yolu" dergisini çıkararak siyasi hak taleplerini dile getirmeye devam etmişleridir. Kadınların siyasi haklarının olmadığı 1925 seçimlerinde Halide Edip ve Nezihe Muhiddin'i milletvekili adayı olarak gösterir.

Bora Tanıl Muhiddin' in seçimlerde aday gösterilmesini bir sivil itaatsizlik eylemi olarak tanımlar. Ancak bu sayede, kadınların seçme ve seçilme hakları bir kere daha gündeme getirilerek tartışmaya açılmış olur. Nezihe Muhiddin, Osmanlı kadın hareketinin en önemli kadın karakterlerinden biri olup, Osmanlı dönemi ile yeni kurulan Cumhuriyet dönemi arasında kıyas yapabilecek geçmiş kadın dernekleri faaliyetlerine dayanan deneyimli bir kadın hakları savunucusudur. Bu süreçte; Muhiddin' in yöneticiliği yaptığı Türk Kadınlar Birliğinin talepleri, dönem için aşırı bulunur. Nitekim hakkında yolsuzluk iddiaları nedeniyle karalama kampanyası başlatılan Nezihe Muhiddin, bu iddialar sebebiyle 1927 senesinde TKB'den birlikten ihraç edilir.⁴⁸

1927 yılına gelindiğinde ise; 10 Haziran 1927 Tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan; CHF parti müfettişi İbrahim Tali Bey'in kadınların seçime katılmalarının erken olduğunu belirten açıklamalarından CHF'nin kadınlara siyasi haklarının tanınması konusunda henüz gerekli desteği verme kararında olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

---

⁴⁸Akt. Şanlı, "Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden 90'lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme", 276.

⁴⁹Uzun, "Kadın Haklarının Kazanılmasında Bir Cumhuriyet Kadını: Afet İnan(1908-1985)", 75.

V. SİYASİ HAKLARIN TANINMASI

Tarihler 3 Nisan 1930 u gösterdiğinde nihayetinde kadınlar ilk siyasal haklarını Belediye yasasında yapılan değişiklikle. Bu değişiklik kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanımıştır. Bu hakların verilmesinde Atatürk'ün manevi kızı olan Afet İnan kendi çabalarını şöyle açıklar;

“O sırada ben okullarda Yurtbilgisi okutmaya başlamıştım. Erkek ve kızların beraber okuduğu Musiki Muallim Mektebi'nde ilk olarak bir — Belediye Seçimleri — demonstrasyonu yaptım. Bu, o devirde yürürlükte olan kanuna göre olacaktı. Sonuçlar elde edilip te bir kız öğrenci Belediye Reisi seçilince erkek öğrencilerden birisi, gerek bir kızın Belediye Reisi seçilmesinin, gerekse kızların seçmen olarak katılmasının yürürlükte olan kanuna aykırı olduğunu ileri sürerek itiraz etti. Bana «Bir yandan bize kanunu öğretiyorsunuz, bir yandan da bu hakkı kızlara vererek kanunla tenakuza düşünüyorsunuz». dedi. Öğrencinin itirazı yerinde idi..... fakat ben öğretmen olarak şu telkinde bulunmayı uygun gördüm : Sınıfta kızlarla erkekler arasında hiçbir fark yoktur. Sizler hep eşitsiniz. Ayrıca, biz sizleri gelecek için hazırlıyoruz.

Dersten altüst olarak çıkmıştım... sonra..., okulda olanları Atatürk'e anlattım. Atatürk bu konuda çalışmaya devam etmemi tavsiye etti. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, eğer Atatürk talimat verirse, hazırlanmakta olan Belediyeler Kanunu tasarısında oy verme hakkının kadınlara tanınmasını teklif edeceğini söyledi. Kulaklarıma inanmamıştım. Derhal çalışmaya başladım ve dünyanın başka ülkelerindeki kadınların statülerini inceledim, konuyla ilgili bir

makale hazırladım. 3 Nisan 1930'da Atatürk'ün tavsiyeleri üzerine, Cumhurbaşkanının, Bakanların, pek çok diplomatın, milletvekillerinin, gazete muhabirlerinin v.s. hazır bulunduğu bir toplantıda kadınların oy verme hakları üzerine bir konuşma yaptım. Hukukçularımız da konuyu ele aldılar, üzerinde çalıştılar, kendi görüşlerini açıkladılar ve halkı hazırladılar... ”⁵⁰

Kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının tanındığı bu süreçte, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün talimatıyla tek partiden çok partililiğe geçiş de denenmiştir. Atatürk'ün demokrasi arzusunun sonucu olarak Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930 Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet fırkasının ilk üyelerinden biri de Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan olmuştur.

Serbest Cumhuriyet fırkası Kadınlar Birliği eski Başkanı olan Nezihe Muhittin' i Beyoğlu'ndan İstanbul Şehir Meclisi'ne, CHP ise bu Birliğin o dönem başkanı olan Latife Bekir'i Fatih'ten İstanbul Şehir Meclisi'ne aday göstermiştir. Bu seçimde CHP adayı olarak giren Latife Bekir, Rana Sani Yaver, Refika Hulisi Behçet ve Safiye Hanımlar Meclis'e seçilmişlerdir. Bu hanımlardan sadece Nakiye Hanım, Meclis'te Daimi Encümen'e girebilmiştir. Kadınlar Birliği'nden Latife Bekir ve Safiye Hanımlar Eğitim Encümeni'nde görev yapmıştır.⁵¹

23 Ekim 1933 Tarihinde köy kanununun 20. Ve 30. Maddelerinde değişiklikler yapıldı. 20. Maddeye göre; “Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24 üncü maddeye göre köy

---

⁵⁰Akt. Bal, “Kemalizm ve Kadın Hakları”, 21.

⁵¹Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 21.

muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır". Bu madde ile kadınların siyasi taleplerinin önündeki bir engel daha kalkmış oldu.

Yıl 1934'ü gösterdiğinde Türk Ocağında bir araya gelen bir grup aydın Türk kadını TBMM'ye kadar bir yürüyüş düzenleyerek seçme ve seçilme haklarının eşit bir temelde kadınlara da tanınmasını isterler. Bu sırada çalışma odasında bulunan Mustafa Kemal Atatürk çevresindeki milletvekillerinden hanımların isteklerinin öğrenilerek kendisine de bilgi verilmesini ister. Konuyu öğrenen Atatürk "*Arkadaşlar, kadınlarımız Mecliste görev isteğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız*" direktifini verir.⁵²

Kadınların Milletvekili seçilebilmesi için yürürlükte olan Teşkilat-ı Esasiye ve İntihab-ı Mebusan(milletvekili Seçim Kanunu) Kanununda değişiklik yapılması gerekiyordu. Malatya milletvekili İsmet Paşa ve 191 arkadaşı kadınlara milletvekili seçme ve seçilme haklarının tanınması için bir Anayasa 10. ve 11. Maddesi ile İntihab-ı Mebusan Kanununda değişik yapılması için önerge verdiler.⁵³

İsmet İnönü verilen önerenin gerekçesini açıklarken "*Yüce arkadaşlar, Türk inkılabını tarih anlatırken bunun bir kurtuluş olduğunu söyleyecektir. Bu kurtuluşun muhtelif safhaları içinde de, bilhassa kadınların kurtulmasını anacaktır. Bizim inkılabımızın, bu memlekette görülen birçok ıslahat*

⁵²Göksel, "Atatürk ve Kadın Hakları", 229.

⁵³Akt. Özer, "Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", 147.

*teşebbüslerinden en baş ayırımlarından biri, kadınlığa verdiğimiz mevki ve kadın haklarını tanımakta gösterdiğimiz isabettir. Türk inkılabı denildiği vakit, bunun, kadının kurtuluş inkılabı olduğu beraber söylenecektir. Şimdi almakta olduğumuz teşebbüs, bu kurtuluş istikametinin tamamlanması, neticelenmesi ve en verimli bir hâle getirilmesidir. Gelecek Büyük Millet Meclisi'nde kadın saygınlarla beraber çalışmak, Büyük Millet Meclisi'nin, kuruluşundan beri, bu memlekete getirdiği feyizlerin daha çok genişlemesini, daha ileri verimlerde bulunmasını temin edecektir kanaatindeyiz. Temiz, duru kanaatimiz budur.”*Demiştir.⁵⁴

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. Maddesi ile İntihab-ı Mebusan Kanununda yapılması teklif edilen değişiklikler 5 Aralık 1934 Tarihinde TBMM'nde 258 milletvekilinin oyu ile kabul edilerek “22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk”, milletvekili seçme hakkına, “Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk” de milletvekili seçilebilme hakkına kavuştu.

Bu gelişme Türk kadınları arasında coşkuyla karşılandı. 6 Aralık 1934 tarihinde kız lisesi muallimleri ve kadınlar Ankara Halkevi'nde bir toplantı düzenleyerek Atatürk'e minnettarlıklarını dile getirmiş, TBMM'ye bir mektup göndermiştir. Meclis Başkanlığına sunulan mektupta;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na

Dün Büyük Millet Meclisi Türk kadınlarının saygınl seçmek, saygınl seçilmek kanununa onay verdi. Biz Türk kadınları bundan gönenç duyduk. Gerekli olan iş yapıldı. Türk kadını bundan sonra daha iyi anlaşılacaktır. Bu

---

⁵⁴Özer, 147.

hakikati anlayan, ortaya koyan, kanunla teyit eden Büyük Türk ulusunun mümessillerine minnet.”

Ankara Halkevi'nde toplanan Türk Kadınları namına;

*Afet, Mevhibe İnönü, Meveddet Özalp, Fitnat, Naşide, Macide R., S. Nevber, M. Yain, Melahat H. Esmâ, Naciye, Nedime Nuri, Makbule Eldemir, Zehra İhsan, Makbule Zaim, Süheylâ, Samiye, Azime, Nazire Özmen, Mediha Refik, Seza, Nezahat C. Savran, Ahter.*⁵⁵

Ayrıca Siirt'te, Antalya'da, Kilis'te, Zonguldak'ta, Maraş'ta, Ordu'da, Samsun'da, Kars'ta, Denizli'de ve memleketin birçok yerinde toplantılar yapılarak Atatürk'e ve TBMM Başkanlığı'na teşekkür telgrafları gönderilmiştir.⁵⁶

Türk kadın birliği ise 7 Aralık 1934 Tarihinde İstanbul Beyazıt meydanında bir kutlama mitingi düzenledikten sonra Atatürk'e, İsmet İnönü'ye, TBMM'ye ve parti merkezine yıldırım telgrafları çekilmiştir. İzmir kadınları da aynı tarihte halk evlerinde toplanmış; Atatürk Heykeli önünde minnettarlıklarını tezahüratlarla göstermişlerdir. 9 Aralık 1934 akşamı ise Kadın Birliği; kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinden dolayı radyoda İngilizce, Fransızca ve Almanca konferanslar vermiştir.⁵⁷

Türk kadınının seçme ve seçilme hakkına kavuşması üzerine Mısır Kadınlar Birliği 19 Aralık 1934 Tarihinde bir toplantı gerçekleştirmiştir. Birlik

---

⁵⁵Akt. Bal, “Kemalizm ve Kadın Hakları”, 25.

⁵⁶Özer, “Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, 149.

⁵⁷Özer, 149-51.

Başkanı Hoda Charoni aracılığıyla 20 Aralık 1934 Tarihinde kadın siyasi hakların kazanılmasına duydukları hayranlık sebebiyle kahire Büyükelçiliğine Türkiye Hükümetini kutlayan ve Türk kadınına tebrik eden bir mektup iletilmişlerdir.⁵⁸

Teşkilat-ı esasiye ve İntihab-ı Mebusan Kanununda 5 Aralık 1934 Tarihinde yapılan değişiklikten sonra 8 Şubat 1935'te yapılan ilk milletvekili seçimlerinde 17 kadın milletvekili meclise girmeye hak kazanarak 1 Mart 1935'te parlamentodaki yerlerini almışlardır.

Kadın siyasal mücadelesinde uzun yıllar yer alan Nezihe Muhiddin seçime bağımsız aday olarak katılmış ancak milletvekili seçilememiştir.

1936 yılında boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimler ile Çankırı'dan Hatice ÖZGENER de milletvekili olduğundan parlamentodaki kadın vekil sayısı 18'e yükselmiştir. 1935-1939 5.dönem milletvekili seçimlerinde 383 erkek, 18 kadın vekil parlamentoya seçilmiştir. 5.Dönem milletvekili seçimlerinde %4,8'lik kadın vekil oranı 2007 genel seçimlerine kadar, Cumhuriyet Tarihinde kadınların meclise en yüksek orandaki katılımı olma özelliğini korudu. 2007 de bu oranın %9,1 e yükselmesinin ardından 2011'de %14,3 , Haziran 2015'te 17,6, Kasım 2015'te %14,7, 2018 seçimlerinde ise %17,1olarak gerçekleşti.

---

⁵⁸“Halkın Sesi Gazetesi”, 4.

Seçim Yılı	Kadın Milletvekili Oranı	Kadın Milletvekili Sayısı	Toplam Milletvekili Sayısı
2002	% 4,36	24	550
2007	% 9,09	50	550
2011	% 14,36	79	550
2015 Haziran	% 17,64	97	550
2015 Kasım	% 14,73	81	550
2018	% 17,17	103	600

Milletvekili genel seçimlerinde seçilen ilk kadın milletvekillerinin adları ve seçim çevreleri aşağıdaki şekildedir;

TBMM 5. DÖNEM KADIN MİLLETVEKİLLERİ			
Adı ve Soyadı	İli	Adı ve Soyadı	İli
Mebrure Gönenç	Afyonkarahisar	Fakihe Oymen	Istanbul
Hatı (Sati) Çırpan	Ankara	Benal Arıman	Izmir
Türkan Ors Baştuğ	Antalya	Ferruh Güpgüp	Kayseri
Sabiha Gökçül Erbay	Balıkesir	Bahire Bediz Morova Aydılek	Konya
Şekibe Insel	Bursa	Mihri Bektaş	Malatya
Hatice Ozgener	Çankırı	Meliha Ulaş	Samsun
Huriye Oniz Baha	Diyarbakır	Esmâ Nayman	Seyhan
Fatma Memik	Edirne	Sabiha Görkey	Sivas
NakiyeElgün	Erzurum	Seniha Hızal	Trabzon

İlk kadın vekillerin eğitim durumu değerlendirildiğinde 6 vekilin kız sanayi mekteplerinde, 4 vekilin Darulmuallimat'tan mezun öğretmen olduğu, 6 vekilin kızlar için bir yükseköğretim kurumu olan Darülfünundan mezun olduğu, Huriye Öni (Baha) nın ise Londra Üniversitesi Bedford Kolejinde

eğitim aldığı görülür. Mesleki olarak incelendiğinde ise 13 vekilin öğretmen, 2 vekilin çiftçi, 1 vekilin doktor olduğu görülmüştür.⁵⁹

SONUÇ

Kadın hakları konusu incelendiğinde kadınların her toplumda cinsiyetçi ayrımcılığa maruz kaldığı; aile, çocuk ve evin yönetimi olguları içerisinde yaşamın ataerkil alanlarına sıkıştırıldığı görülmektedir. Eski Türk toplumlarında kadının siyasal karar alma süreçlerinde yer aldığı görülse dezamanla değişen toplum yaşamı ve yönetici gücün kararları doğrultusunda ailenin ücretsiz işçisi konumuna geldiği görülür.

Dahlerup' un dediği gibi yüzyıllar boyu sosyal olarak *kadının görünmez olması* istenmiştir. Ancak toplumsal, ekonomik ve hukuksal gelişmeler kadınların varlık mücadelesinin yolunu açmıştır. Öncelikle Avrupa' da başlayan hak talepleri Tanzimat fermanı ile Osmanlıda da dillendirilmeye başlanmıştır.

Kadının sosyal yaşamda görünür olması, eğitim, ekonomik yaşama katılma gibi sorunlarının aşılmasının ardından siyasi hak taleplerine yönelen kadınlar Meşrutiyetin ilanı, Balkan ve I.Dünya savaşı konjonktüründe sosyal ve kamusal yaşamda kendisine yer bularak, eğitim imkanları ile Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde milli mücadelenin içerisinde cephede ve cephe gerisinde varlığını yüceltmıştır.

Tanzimat ile birlikte başlayan kadın görünürlüğü eğitim, basın ve dernek faaliyetleri, Cumhuriyet dönemine geçişte siyasi haklarına ulaşmak

---

⁵⁹Gökçimen, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, 25-26.

isteyen kadınların fikri temellerini oluşturması bakımından önemli gelişmelerdir.

Milli iradeye dayanan Cumhuriyetin ilanı ile ilk etapta kadınların siyasi talepleri karşılanmamış olmasına rağmen cumhuriyetin ilk 10 yılında Atatürk devrimlerinin getirdiği dönüşümler kadına eşit eğitim ve medeni haklar ile birlikte tüm karşı çıkmalara rağmen siyasal hakları getirmiştir.

1923 yılında Kadınlar Halk Fırkasını kurarak siyasi hak talebinde bulunan kadınların bu çabasının karşılıksız kalmasında; yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde siyasal ortamı tek bir çatı altına toplayarak kutuplaştırıcı her türlü faaliyete engel olmak arzusu ile henüz aşılammış cinsiyetçi ataerkil yapının direnmesi açıkça görülmektedir.

Bunun yanında Cumhuriyet kurulduğunda kadın okuryazar oranının %0,4 oranında olduğu gözden kaçmamalıdır. Nitekim Halide Edip 1909 da yazdığı Seviye Talip romanında kadınlara eğitim verilmeden verilen haklardan yararlanamayacaklarını savunur. Böyle bir hareket onları ancak “süslü bir oyuncak” haline getirecektir savında bulunur.(Kurnaz, Ş. 1991, s.74)

Atatürk Medeni bilgiler Kitabında *“İngiltere’de, süfrajeterlerin yıllarca kalkıştıkları gayet şiddetli mücadelelerin sebep olduğu olayları gösterecek değim; ancak sadece hatırlatmak isterim ki, kadınların siyasi haklarını tanımak için aynı olayların görülmesine, demokrasinin ihtiyacı yoktur.”* ifadesi ile kadın siyasi hakların demokrasi gereği verilmesi gereken bir hak olarak gördüğünü ifade emiştir.⁶⁰

---

⁶⁰Atatürk, *Medeni Bilgiler*, 129.

Mustafa Kemal Atatürk aynı kitapta “*Türk kadınının yeteneği, gücü ve ülke işleriyle ilgi ve yakınlığını ispat eden örnekler özellikle kurtuluş mücadelesinde az mıdır? Özetle, kadın seçmek ve seçilmek hakkını elde etmelidir.*” Sözleriyle de konu hakkındaki iradesini net bir şekilde ortaya koymuştur.⁶¹

Her ne kadar Türk kadınından önce; Yeni Zelanda, Finlandiya, Norveç, Almanya, ABD gibi ülkelerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş olsa da, Fransa, İtalya, Filipin, Japonya, Çin, Arjantin ve Meksika gibi ülkelerden önce Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını elde ettiği de tarih sayfalarında yerini almıştır.

Ancak asıl önemli olan tarihsel süreç itibariyle ev hanımı, anne, eş rolleriyle birlikte yaşamın her ayrıntısında varlığını yücelten kadının kamu gücü desteğiyle tanımlanmış yasal haklarının olması ile birlikte bu hakkı eşit, özgür, adil ve etkin kullanabilmesinin önündeki bireysel etkenlerin de aşılabilmesidir.

---

⁶¹Atatürk, 132.

KAYNAKÇA

ARIBURNU, Kemal. *Milli Mücadele İstanbul Mitingleri*. 2.Basım. Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1975.

ASAN, Fatma ÇOLAK. “Şükûfezâr Dergisi (Çeviriyazı- Tematik İnceleme- Sözlük-İndeks-Metin)”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2020.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. *Medeni Bilgiler*. 2. bs. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2010.

BAL, Murat. “Kemalizm ve Kadın Hakları.docx”. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı, t.y.

BERKTAY, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. Eylül 2003. Beyoğlu, İstanbul: Metis, 2003.

GÖKALP Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. 1.Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2019.
http://kdm.anadolu.edu.tr/TurkKlasikleri/Turkculugun_Esaslari.pdf.

GÖKÇİMEN, Semra. “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”. *Yasama Dergisi*, sy 10 (2008): 6-59.

GÖKSEL, Burhan. “Atatürk ve Kadın Hakları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi I*, sy 1 (Kasım 1984): 213-35.

“Halkın Sesi Gazetesi”. 02 Şubat 1935.

KAÇAR, Aliye. “Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine Kadın Hareketi Ve Basına Yansıması (1923-1935)”. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.

KOLAÇ, Bedrettin. *Ana Hatlarıyla Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Elif Matbaası., 2019.

KONAN, Belkıs. “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 60, sy 1 (2011): 157-74. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001622.

KÖKSEL, Behiye. “Orhon Yazıtları’nda Kadın”. *e-Journal of New World Sciences Academy* 6, sy 2 (2011): 331-41.

KURNAZ, Şefika. *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını, 1839-1923*. 2. baskı. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı yayınları, genel yayın no. 4. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991.

ÖZER, Sevilay. “Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları”. *Cumhuriyet Üniversitesi*, 2013.

ŞANLI, Ayşem Sezer. “Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi’nden 90’lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 26 (2021): 267-88.

TOPRAK, Zafer. “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk fırkası’ndan (Ariulusal Kadınlar birliği Kongresine) (1923-1935)”. Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Zafer Toprak, t.y.

UZUN, İsmail. “Kadın Haklarının Kazanılmasında Bir Cumhuriyet Kadını: Afet İnan(1908-1985)”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, sy 1 (2017): 73-85.

YILMAZ, Hadiye. “1923 Yılı Mizah Basımında Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy 59 (Güz 2016): 263-96.

YÜRÜT, Berna. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri”. *TBB Dergisi* 30, sy 133 (2017): 365-96.